

Jan Dostal

A gyengébb képességű gyermekek kezdőtanításáról

A gyengébb adottságú gyermekek tanításával kapcsolatban a tanárok véleménye megoszlik. Egyesek szerint az ilyen gyermek tanítása csak időpocsékolás, pénzkidobás, mert még ahhoz is hiányoznak a szükséges feltételek, hogy szerény műkedvelőként tudjanak majd muzsikálni. Nem lenne helyes, ha ezt a nézetet minden esetben cáfolni akarnánk, hiszen kétségtelenül érvényes minden olyan, kötött tananyagú iskolára, ahol tehetség nélkül elképzelhetetlen egy bizonyos színvonal elérése. Egy átlagos tehetségű gyermek, akit valamilyen okból ilyen iskolába irányítanak, nem tud lépést tartani a tananyag követelményeivel; tanára állandóan elégedetlen vele, a gyermek hamarosan kedvét veszti, nem akar tovább tanulni, sőt, az is előfordulhat, hogy magát a zenét is megutálja. A zongoraoktatásnak azonban nem a speciális iskolák látogatása az egyetlen módja, és általános nézetként elfogadhatatlan lenne, ha lemondanának az átlagos képességű gyermek tanításáról, mivel „célszerűtlen”. A zongoratanítás ugyanis éppenséggel nemcsak a hangszeres készségek kialakítását jelenti, hanem egy emberpalánta zenei nevelésének különösen intenzív formáját is, amely kiemelkedő jelentőségű lehet a gyermek személyiségének formálásában. Ez az érték a gyermek életében akkor is jelentős, ha a zongorajáték eszközeinek uralása esetleg nagyon is tökéletlen marad. Különösen a kevésbé tehetséges gyermek esetében döntő, milyen módszerrel tanítja a tanár. Megfelelő irányítás esetén sokszor ezek a gyermekek is nem várt eredményeket mutatnak fel.

Sok tanár, noha nincsenek előítéletei az átlagos tehetség tanítását illetően, mégis azt a központilag előírt tananyagot alkalmazza, amit a tehetséges gyermekek számára állítottak össze. Ugyanúgy magyaráz, ugyanazokat az etűdöket és darabokat, ugyanazokat a billentésfajtaikat tanítja, csupán jóval lassabban haladva. Ennek rendszerint az az eredménye, hogy a gyermek nem tud játszani, érdeklődését veszti, a tanár pedig a hajótörés okát nem magában, hanem a „körülmények” kedvezőtlen voltában keresi. Hiba, ha azt kívánjuk a gyermektől, hogy feleljen meg a metodikának. Az a helyes, ha módszerünket a gyermek képességeihez és adottságaihoz igazítjuk.

A gyengébb képességű gyermeknek másfajta munkára van szüksége. Az, amit a tehetség hiányának szoktunk nevezni, többféleképpen nyilvánulhat meg - jelentheti a hallás, a ritmusérzék, a kézügyesség, a felfogóképesség gyorsasága, a gondolkodás, a fantázia, az érdeklődés hiányát stb. Ennek ellenére a gyengébb képességű gyermek számára is felállíthatunk bizonyos - a munkára vonatkozó - alapszabályokat:

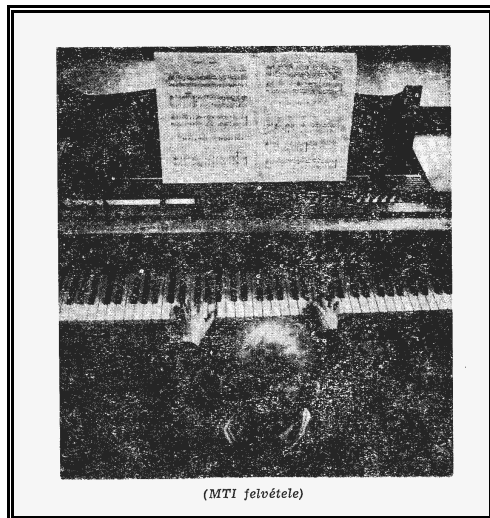
1. Legfontosabb célunk a *gyermek muzikalitásának*, mindenekelőtt *ritmikai és dallamképzelő erejének* fejlesztése legyen.

2. Minthogy az előrehaladás lassabb, ennek megfelelően kell redukálnunk a pianisztikus követelményeket is.

3. Épp ezért rendkívül fontos, hogy a tanóra érdekes, eleven legyen, nehogy a gyermek elveszítse érdeklődését.

4. A tananyagot a gyermek teljesítőképességének megfelelően válasszuk ki, vagyis zeneileg kevésbé igényes darabokat válasszunk, és tekintsünk el a szükséges billentésmódok részletes kidolgozásától - a technikai gyakorlatokat korlátozzuk a legszükségesebbekre.

5. A tanár pedig legyen rendkívül türelmes, szeretetre méltó, őszinte érdeklődéssel forduljon növendéke felé.

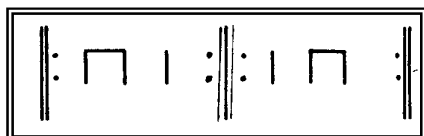
Ezek szerint a kezdőtanítás sajátos munkamódszert kíván. A fő cél a zenei képzelőerő fejlesztése. Ilyenkor általában a zongoratanításnak bizonyos mértékéig pótolnia kell a zenei előképzést. Legyünk tisztában azzal, *hogy a zongorázás csak akkor értelmes tevékenység, ha zenei elképzelések megtestesítője.* Mielőtt fejleszteni kezdenénk a pianisztikus készségek eszköztárát, ki kell alakítanunk egy egyszerű dallami képzelőerőt, melyben jelen van a ritmusérzék, a dinamika, a hangszín és a kifejezés is. A gyermeknek ezeket a zenei elképzeléseket kell - *saját igényként* - átvinni a zongorára, és megvalósítani játékában.

A tanítást különböző, zongorán megszólaló zenei játékokkal kezdjük, ezekből bontakozzék ki egyre inkább a tényleges zongorázás - egyelőre kotta nélkül.

Első gyakorlatoknak a következőket ajánlanám:

1. Egy adott hang utánéneklése. Ha nem sikerül, kezdjük azzal a hanggal, amit a gyermek magától énekel, anélkül, hogy tudatában lenne a hang magasságának. Később fokozatosan bővítsük ezt az alaphangfekvést: toljuk el kissé, felfelé és lefelé (fél- és egész hanggal), illetve utánozzunk jellegzetes hangokat: szirénabúgást, vonat zaját, szúnyog zümmögését, állathangokat, mindenekelőtt madarak énekét stb.

2. Egyszerű ritmusképlet utánzása. (Legfeljebb öt ritmusértékből álljon - a gyermek tapsolja utánunk, de kopogja le a zongorán is.) Ha nem sikerül, a lépegetést gyakoroljuk, zongorakísérettel: különböző tempóban, később gyorsítva, lassítva is; kerüljön azután akcentus minden másodikra, negyedikre, később minden harmadikra; majd következék ritmikus járásnak megfelelő karmozgással egybekötve.

vagy

3. Az elemi ritmikai képzelőerő fejlesztése. Ritmikailag kifejezően deklamált gyermekmondókák vagy kiszámolók, melyek ritmusát egyidejűleg kopogjuk a zongora egy hangján. - Adott kétütemű ritmust saját fantáziája alapján egészítsen ki másik két ütemmel, tapsolva, vagy a zongora egy hangján játszva, esetleg szavakkal, kérdés-felelet formájában: „Mit kapok tőled?” „Egy nagy kosarat.”

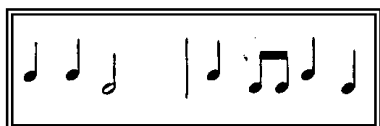
4. Az elemi dallam-képzelőerő fejlesztése. A tanár előzetesen megbeszélte hangot játszik a zongorán, a tanuló megpróbálja ugyanolyan hosszan és erősen utánozni (Martienssen-féle alapgyakorlat). Vagy a tanár előre meg nem beszélt hangot játszik, amit a növendék igyekszik kikeresni a hangszeren (különböző hangokkal próbálkozik, amíg megtalálja az „igazit”). Ha a növendék megoldotta ezeket az elemi feladatokat, következhetnek a nehezebbek - két-három hang kikeresése a tanár előjátéka után (egy, esetleg két, előre meghatározott billentyűt használjunk fel). A hallás fejlesztésére alkalmas találós kérdések: „Így szól a C hang; vajon az a hang, amit most játszom, C vagy nem?” Keresse meg a tanár által játszott dalban szándékosan elrejtett hibákat. Végül maga is próbáljon meg eljátszani ismert dalokat zongorán, előbb egy ujjal, a tanár segítségével, tanácsaival, végül minden ujjal, mindkét kézzel, külön-külön, majd mindkét kézzel együtt. (Bal kézzel egy vagy két oktávval mélyebben.) Transzponálja a dalt hallás után.

5. Ritmososztinátó. A tanuló folyamatosan játssza ugyanazt a ritmust az előre adott egy vagy két hangon (pl. burdonkvintben, azaz a skála első és ötödik hangján, egy oktávval mélyebben); először csak alap negyed ritmusban, azután egyszerű ritmusképletekben, pl.:

vagy ehhez hasonlóan, aminek a megfelelően kiválasztott szöveg adhat értelmet és segítheti, hogy rögződjék. Efölé a ritmososztinátó fölé játsszon a tanár valamilyen dalt vagy más alkalmas dallamot. (Később a növendék önmagát is kísérheti ilyen módon.)

6. Dallamos ritmososztinátó. A növendék az előbbiekhöz hasonlóan ritmust játszik, amely azonban két hang között osztódik meg, pl.:

7. Dallamok kitalálása gyermekkiszámolókra vagy más szövegekre. A gyermek először lekopogja a kiszámoló ritmusát, majd ugyanezt a ritmust eljátssza a tanár által meghatározott két (később három) hangon. Az így keletkezett dallamot a játékkal egyidejűleg énekelje is el (ezért a megadott hangok legyenek a gyermek hangterjedelmén belül).

Nincs általános szabály arra, meddig maradjunk a kizárólag fül után való játéknál; ez az időtartam két héttől fél évig terjedhet, olykor még tovább is. Az időtartam az életkortól, a növendék adottságaitól és az előrehaladás gyorsaságától függ. A tanár ne siettesse a kottából való játék elkezdését, hasonlóképpen a kotta írás elsajátítását sem. A kottából való játék bonyolult, és a legtöbb gyermek számára rendkívül megerőltető lelki tevékenység, és akadályozza a gyermek zenei fejlődését: minél kevésbé fejlett a muzikalitás, annál nagyobb a veszélye, hogy a gyermek a kottaképet teljesen mechanikusan olvassa, vagyis hogy a kottakép nem egy hangzó hang jele lesz, csupán egy billentyűé, a klaviatúra meghatározott pontja. Ha egy hangjegyet lát, csupán egy billentyűt képzel el, és aktivizálja a kezét mozgó apparátust, hogy a billentyűt lenyomja. Ez viszonylag könnyű, és így módon a zongoraóra látszólag egész jól betöltötte feladatát. Bizonyos idő után azonban a gyermek óhatatlanul elveszíti kedvét a további játékhoz. Ennél a játékmódnál ugyanis a zenei képzelőerő tökéletesen kiiktatott; a kottaszöveg kizárólag vizuális elképzelések realizálására szolgál (különböző billentyűk megütésére), nem pedig zenei gondolatok megszólaltatására. Az olyan zongorajáték, melynek alapja vizuális képzetek megszólaltatása, természetesen egészen értelmetlen tevékenység, amivel az ember érzelmileg tartósan nem azonosulhat. Ezért a tanárnak sohasem szabad szem elől tévesztenie a legfontosabb alapszabályt, hogy a kottakép nem a billentyű, hanem az élő hang jele. Ugyanezen okból szükséges, hogy a kottaírás elsajátításánál is olyan úton járjunk, amely - bár eleinte nehezebb - értelmes zenei tevékenységet valósít meg: a növendéket úgy kell irányítanunk, hogy belső hallásával a leírt hangot is hangképzetekké, hangokká változtassa, és ezt a hangképzést reprodukálja hangszerén. Mielőtt megüti egy billentyűt, hallja előre a hangot, „legyen a fülében” (bár ez a hangképzés nem mindig egyformán erős); ez az alaptörvény a kottából való és kotta nélküli játéokra egyaránt érvényes.

A fentiek alapján a gyengébb képességű gyermekek tanításával kapcsolatban két alapszabályt állíthatunk fel. Az első: mindaddig nem kezdődhet el a kottából való játék, amíg a növendék zenei képzelőereje legalább annyira nem fejlett, hogy a billentyű lenyomását egy zenei történés külső megnyilvánulásaként érzékeli és éli át. Ezért nem ajánlatos elkezdni a

kottából való játékot, amíg a tanuló nincs azon a fokon, hogy hallás után el tud zongorázni egy dalocskát. Ilyen esetben ugyanis nincs lehetőség arra, hogy a hangjegyeket mással, ne a vizuális elképzeléssel, vagyis a billentyű megütésével kapcsolja össze. Ha pedig ezt szokja meg, a továbbiakban nem küzd a zenélés lényegi tartalmáért.

A második (ugyanilyen lényeges, mégis a gyakorlatban többnyire figyelmen kívül hagyott) szabály: a kottairás elsajátításával olyan lassan kell haladnunk, hogy a tanulóknak elegendő ideje legyen a látott és a hangzó hang közötti kapcsolat tudatosítására és ez a kapcsolat alaposan bevésszék (természetesen nem az abszolút hallás értelmében). Kezdetől fogva a hangzó hang elképzelése legyen az összekötő kapocs az olvasott hangjegy és a billentyű megütése között (magasság, időtartam, hangerő és hangszín tekintetében egyaránt). Gyengébb képességű gyermek esetében mindez lehet pontatlan, elmosódott, de feltétlenül szükséges, hogy ez az összekötő láncszem ne hiányozzék. (Tehetséges gyermekeknél az előzetes hangképzelés következetes számonkérése - azaz az „üresjáratból” minél nagyobb mértékű kiiktatása. - csakhamar az abszolút hangmagasság meghallását eredményezi, legalábbis a zongora hangját illetően.)

A helyes hangerő billentésének szempontjából fontos, hogy idővel a gyermek a hang kicsengésének tartamával is számoljon, és képes legyen azt fülével kontrollálni; vagyis a hangerősséget ne csupán a billentés pillanatában, hanem a kicsengés végéig, a hangjegyérték teljes időtartamában kontrollálja. Bármilyen módszert alkalmaz is a tanár tanítási és nevelési feladatainak megoldására, mindig következetesen ellenőriznie kell, vajon a növendék a leírt hangjegyeket valóban hangzó hangoknak képzele-e, azok minőségi jegyeivel együtt. A következőkben szeretnénk bemutatni a kottaolvasás tanításának egyik lehetséges metodikáját, amely a gyengébb képességű gyermekek oktatásánál is alkalmazható lenne.

1. Egy, két, esetleg három hangjegy magyarázatával kezdjük; legyenek ezek a gyermek hangterjedelmében; kezdetben ne beszéljünk ritmusértékekről: fél kotta értékű hangot vegyünk. A tanuló először írja le a hangjegyeket, s csak azután gyakorolja nevének olvasását. Ezután a már megtanult hangjegyekkel (énekelve vagy előjátszva) kis dallamdiktálás következik; az így feljegyzett kis dallamot a tanuló előénekelje saját feljegyzése alapján, és csak azután játssza (egy ujjal).

2. Az első hangok türelmes és alapos kimunkálása után újabb két-három hanggal bővítsük a már ismert hangjegyek körét (pl. a c^1 - g^1 vagy a^1 tartományban). Most már a tanuló ezen hangok felhasználásával tud lejegyezni számára ismerős kis dallamokat - és pedig egyelőre a ritmikai értékek megkülönböztetése nélkül, de az ütemvonalak behúzásával.

3. Csak ezután ismertessük a növendékkel a ritmikai értékeket. Kezdjük gyermekdalok, kiszámoló deklamálásával, éneklésével, és a szótagok (vagyis a hangjegyértékek) együtt-tapsolásával. A tanuló különbséget tesz a hosszú és rövid szótagok között, és megtanulja lejegyzésüket (fél és negyed, vagy negyed és nyolcad értékekben). Ezután következnek egy adott ritmus utántapsolása, vagy egy hangon való eljátszása (rövid ritmikai szöveg).

4. A következő lépés a lejegyzett melódia és a ritmus összekapcsolása lenne (írva és olvasva). A növendék először énekelje el ezeket a hangjegyeket, és csak utána játssza: először egy ujjal, majd a jobb kéz valamennyi ujjával, végül a bal kéz ujjával.

5. Csak ha mindezt átvettük, akkor bővítsük az eddig megismert hangok körét újakkal: vagy a basszuskulcs $f-c^1$ hangjait vegyük hozzá, vagy a kétvonalas oktáv c^2-g^2 hangjait. Aranyszabály, hogy a növendék először minden dallamot énekeljen el, és csak azután zongorázza! Ha az adott hangok hangterjedelmén kívül esnek, transzponálja oktáv transzpozícióval saját hangfekvéésébe.

Természetesen azt is megtehetjük, hogy a ritmusértékek feljegyzésével kezdjük a tanítást, és csak utána rögzítjük a hangmagasságot. A tanár pszichológiai belátásán és pedagógiai érzékén múlik, hogy felmérje, mennyire pontos a tanuló képzelőereje, és ügyeljen arra, nehogy a muzikalitás fejlesztése a növendék számára nyomasztó teher legyen. Elvileg nincs arra szükség, hogy már a kezdet kezdetén tökéletesek legyenek a melodikus és ritmikai elképzelések, de a zenei érzékenység fejlesztése semmi esetre sem maradhat abba a kottából való játék megkezdésekor. A muzikalitás kialakítását, képzését - kis játékok, feladatok, ellenőrző gyakorlatok, rejtvények bevonásával - az egész tanulási idő alatt folytatnunk kell.

A tanár állandóan ügyeljen arra, hogy a gyengébb képességű gyerekek zongoraórája se legyen soha fárasztó. Hassa át mindig a zenélés öröme, amely a növendéknek erőt ad, hogy tanulmányainak nehezebb szakaszait is leküzdje.

közreadja és fordította: Ábrahám Mariann

J. Dostal: Über den Anfangsunterricht bei weniger begabten Kindern (Das Kind am Klavier c. kiadványból, VEB Deutscher Verlag für Musik, Leipzig, 1980).

A cikk közzlése a Parlando 1984. novemberi és decemberi számaiban megjelent cikkhez kapcsolódik: Dr. Veczkó József: Élmény, öntevékenység és önkifejezés az ének-zene oktatásban.